

היתר מכירה בשמיטה – בעיות ופתרון

עצם גוף המכירה, הלכה פשוטה שבקרקעות לא מועיל המכירה אם לא נעשה בערכאות של הממשלה. ועל כן, הגע בעצמך, אם הרב דיפו (הגרא"ה קוק) כתב על חתיכת נייר שטר מכירה לערבי יחף שכל ארץ ישראל שביד היהודים שייך לו, האם בזה קנה הערבי, ונפקעה ארץ ישראל מקדושתה?

מאידך, הרבה אחרונים כתבו שהרשימה בטאבו אינה מעכבת:

שו"ת יביע אומר חלק י' - יורה דעה סימן מ:

והנה דבר זה הוא מחלוקת של גדולי האחרונים, אם מכירת קרקעות צריכה להיות רשומה בספרי האחוזה לעיכובא... ועיין להגאון מהר"י אלפנדארי בשו"ת מוצל מאש שכתב, שבדאי הגמור, אפילו לדעת האחרונים רבני זמנינו שכתבו שהכתיבה בפנקס הטאבו מעכבת את המכירה והקניה, אינו אלא משום דלא סמכא דעתיה דהלוקח, אבל אי פריש פריש, שאין כתיבת הטאבו מעכבת לבטל השטר שלנו, שלא תהא שיחה בטלה שלהם כתורה שלמה שלנו. גם הגאון מהרש"ם בתשובה כתב, שאף על פי שלא נרשמה מכירת הקרקע בספרי האחוזה של הערכאות, כיון שנתרצו שניהם שיועיל השטר שביניהם, ללא הרישום בערכאות, שפיר מהני... לרווחא דמילתא בשנת תשל"ט התקבל חוק מיוחד בכנסת, ע"פ בקשת הרבנות הראשית, לפיו, שלטונות מדינת ישראל מכירה במכירת הקרקעות לצורך השמיטה בשנת השביעית, שהיא תקפה, אף ללא רישום בטאבו.

❖ חשוב מדוע הפוסקים התומכים בהיתר המכירה לא חשו לרשימת המכירה בטאבו, ומדוע האוסרים חולקים?

ב. הערמה

מטעם נוסף יש סוברים שהמכירה איננה תקפה:

חזון איש שביעית סימן כח אות ז:

בלב כל אדם שאינו קנין באמת (ע"י היתר המכירה), ובמכירת חמץ אמרין כדי שלא יעבור בבל יראה גמר ומקנה, אבל הכא בשביל הפקעת מצות שביעית לא ימכרו כל הארץ לנכרי, אדרבה נוח לנו לשמור את השביעית מלמכור כל הארץ לנכרי.

מאידך, כתבו האחרונים ליישב פקפוק זה:

שו"ת יביע אומר חלק י' יורה דעה סימן לח אות א:

ידוע לנו שמאות חקלאים כל פרנסתם אינה אלא מן החקלאות, ואין להם כל אפשרות אחרת לאכול לחם חוקם ולפרנס את ילדיהם, ללא החקלאות... ובאין ברירה הם מוכרחים להסתמך על היתר המכירה. וכדאיתא (כמובא) בירושלמי, דלר' יהושע הערמה מותרת כדי לחוס על ממנום של ישראל. וכל שכן כאן שמותר להערים משום חיי נפש. והנה גם החקלאים שאינם נמנים על יראי ה' השומרים תורה ומצות, לא שבקי היתרא ואכלי איסורא (לא עוזבים את ההיתר ואוכלים איסורים), וגם הם באים אל הרבנות הראשית לחתום על ההרשאות למכירת קרקעותיהם לנכרי. ואילו לא היתה הרבנות הראשית נטפלת להם לקבל אותם ואת חתימתם להרשאה, למכירת הקרקע שלהם, היו עושים הכל באיסור, כדרכם בכל השנים, והיו עובדים בעצמם בשדותיהם, מבלי מכירה, והיו מפיצים את כל מרכולתם בכל הארץ, ומכשילים בהם את האנשים התמימים באיסור ספיחים ואיסור סחורה,

הקדמה:

כתב מרן הרב קוק: "את אותה הפעולה שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת השמיטה על האומה בכללה". במשך השבוע אנחנו עוסקים רבות בענייני העולם הזה, ואילו השבת היא 'מעין עולם הבא', בה אנו עוסקים במנוחה וקדושה. בכך אנו זוכרים שכל מלאכתנו יונקת ומתברכת רק מבורא עולם. בדומה לכך, פעם בשבע שנים אנחנו שובתים ממלאכה בשדה כדי שנזכור שכל עבודתנו בעולם הזה באה מכוחו של הבורא, שזן ומפרנס ומחיה את הכל. כהמשך לגיליון 165, בגיליון זה נדון בכמה מהקשיים ההלכתיים שעוררו הפוסקים ביחס להיתר המכירה.

א. מכירה שאינה רשומה בטאבו

הגמרא במסכת בבא בתרא קובעת שהלכות מכירת וקניית קרקעות תלויות בהחלטת המלכות:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף נד עמוד ב:

אמר רב יהודה אמר שמואל: נכסי עובד כוכבים (שנקנו על ידי ישראל) הרי הן כמדבר (הפקר), כל המחזיק בהן (ישראל אחר שקדם ועשה חזקה בקרקע מיד לאחר נתינת המעות) זכה בהן; מאי טעמא? עובד כוכבים מכי מטו זוזי לידיה אסתלק ליה (כבר כשהגיעו המעות לידי, סילק עצמו מבעלותו בקרקע, כיוון שהוא סבור שכך נעשה הקניין). ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידיה (ואילו היהודי אינו זוכה בקרקע עד שמקבל את שטר המכירה מהגוי), הלכך הרי הן כמדבר, וכל המחזיק בהן זכה בהן. אמר ליה אביי לרב יוסף: מי אמר שמואל הכי? והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא, ומלכא אמר: לא ליקני ארעא אלא באיגרתא (לא קונים קרקע אלא בשטר)!

הרשב"ם פירש:

רשב"ם מסכת בבא בתרא דף נד עמוד ב:

מי אמר שמואל הכי - דקני ליה שני לארעא דעובד כוכבים בחזקה בלא שטר מן העובד כוכבים.

והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא - כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו והלכך דין גמור הוא ואין למחזיק בממון חבירו על פי חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל. ומלכא אמר - לא ליכול ארעא שום מחזיק בארעא אלא אם כן יש בידו שטר מכירה מן המוכר, והיאך יקנה זה המחזיק, הואיל ואין לו שטר מן העובד כוכבים? אלא לוקח ראשון יקנה בדינא דמלכותא לכי אתי שטריה דעובד כוכבים לידיה.

❖ חוה דעתך, ממה נובע תוקף הדין של 'דינא דמלכותא דינא'?

וכן נפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך חושן משפט סימן קצד סעיף ב:

אם דין אותו המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא מי שכתוב בשטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו, עושים כפי משפט המלך.

מכאן הסיק הרידב"ז שאין תוקף להיתר המכירה בלא רישום רשמי:

בית רידב"ז הקדמה:

ד. היתר מכירה לאחר קום המדינה

לאחר קום המדינה התעוררה השאלה, האם מכירת הקרקעות לגוי באמת מעבירה את הבעלות לגוי שהרי המדינה היא בעלת הסמכות הכוללת לכל שטחיה, וכך כתב הגר"ש גורן:

ספר תורת המדינה עמוד 453:

לאחר תקומת המדינה, כאשר כל אדמות א"י הן תחת הריבונות של ישראל, זוהי למעשה קבלת **'בעלות על'** על כל א"י, באשר כל בעלי האדמות חייבים לשלם מס על האדמות למדינה, כדברי התוספות... לפי זה גם כאשר המלכות היא של ישראל ומשלמין מס למדינה, בוודאי שיש בריבונות בבעלות יהודית של המדינה על הארץ, כדי למנוע הפקעת קדושתה ע"י העברת הבעלות הפרטית שלנו לנכרים. מכיוון שגם **לאחר המכירה לנכרי נשארות האדמות תחת 'בעלות על' של השלטון היהודי**, המהווה רשות עליונה על כל אדמות המדינה לפי שיטת התוספות. אמנם, חלק מרבותינו הצרפתים... סוברים שבא"י אין אומרים דינא דמלכותא דינא... אבל, **הרי הרמב"ם ורוב רובם של הפוסקים ביניהם גם רוב חכמי צרפת סוברים שדינא דמלכותא יש לו תוקף גם בא"י... לפי שיטת פוסקים זו, ייתכן שאין תוקף להפקעת קדושת הארץ ע"י מכירת האדמה לנכרי, לאחר שכל א"י נשארת בריבונות יהודית עליונה, והממשלה והכנסת אינן שותפות למכירה זו של אדמת א"י לנכרים, לכן אין בה כדי להפקיע את קדושת הארץ.**

אולם, הרצ"ה קוק חלק על כך, וכתב שמצוות התלויות בארץ אינן תלויות בבעלות הכללית, אלא דווקא בבעלות הפרטית על הקרקע:

תחומין חלק ז, היתר המכירה לאחר קום המדינה:

וגם כל עיקרה של המצאת חידוש זה אין לו יסוד ברור, לפי שכל חיובה של הקרקע בכל מצוותיה ואיסוריה הוא בייחוד קנינה ובעלותה... וייחוד קניין פרטי זה מופקע הוא עתה על ידי מכירה זו, ומציאות חיובה של שביתת הארץ מצד עצמה וכללותה תלויה גם כן במציאות חיובו של האדם מ ישראל העובדה.

❖ **נסה לבאר את יסוד המחלוקת שבין הגר"ש גורן לבין הרצ"ה קוק.**

❖ **כיום, נהוג להחתיים את שר הביטחון על ביצוע המכירה, חווה דעתך האם באופן זה תתפוס המכירה גם על פי סברת הגר"ש גורן?**

ה. הלכה למעשה

- נחלקו הפוסקים האם מכירת הקרקעות לנכרי במסגרת 'היתר מכירה' חלה, בלא רישום משפטי. למעשה כיום, נהגו לבצע רישום משפטי בכדי לתת למכירה תוקף חוקי.
- יש שפקפקו על המכירה שאינה נעשית בגמירות דעת שלימה, או שיש בה משום הערמה, אך למעשה רבים הפוסקים שסמכו על המכירה, וכן היא הכרעת הרבנות הראשית לישראל.
- יש שפקפקו על קיום המכירה לאחר קום המדינה, כיוון ש'בעלות העל' נותרת בידי ישראל. בכדי לצמצם בעיה זאת, נוהגים להחתיים את שר הביטחון על שטר המכירה.

ועל ידי המכירה לנכרי אנו מצילים את רוב המון בית ישראל מלהכשל באיסור שביעית. ומראש צורים אראנו, שהתירו חז"ל מכירת חמץ קודם פסח לנכרי, שיחזור ויקחנו מהגוי אחר הפסח, כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא... מכיון שהרבנות הראשית מבצעת את המכירה לגוי בקנינים המועילים כדון תורה, שוב אין לפקפק כלל על המכירה. **ובפרט ששביעית בזמן הזה מדרבנן, והערמה בדרבנן שריא** (מותרת) ... ומהיכא תיתי להחמיר בנדון דידן יותר ממכירת החמץ?

❖ **סכם את שלושת הנימוקים שהביא הגר"ע יוסף להקל בדיון הערמה במכירת קרקעות לגוי?**

ג. גמירות דעת לקיום המכירה מצד הקונה והמוכר

נאמר בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף פה עמוד ב:

אמר רבא, תא שמע: (מי שהיה חמוריו ופועליו טעונים תבואה של אדם אחר על גבן) ומשך חמוריו ופועליו והכניס לתוך ביתו (הרי זה לא קנה את התבואה), בין פסק (הקונה מחיר) עד שלא מדד (ועדיין לא מדד את התבואה), ובין מדד עד שלא פסק - שניהן יכולין לחזור בהן (היות ועדיין לא גמרו בדעתם למכור ולקנות). פירקן (את המשא מעל החמוריו) והכניס לתוך ביתו, פסק עד שלא מדד (הלוקח קבע מחיר עם המוכר למרות שלא מדד את התבואה, קנה ולכן) אין שניהן יכולין לחזור בהן, מדד עד שלא פסק (לא קנה ולכן) שניהן יכולין לחזור בהן... אמר ליה הונא בריה דמר זוטרא לרבינא: מכדי פירקן קתני, מה לי פסק ומה לי לא פסק? אמר ליה: פסק - סמכא דעתיה, לא פסק - לא סמכא דעתיה (היות וכל עוד לא קצבו מחיר, הם עלולים לא להסכים).

ומכאן פסק הרמב"ם:

רמב"ם הלכות מכירה פרק ד הלכה יא:

זה כלל גדול יהיה בדרך, הקונה את המטלטלין אם פסק הדמים ואחר כך הגביה קנה, ואם הגביה תחלה והניח ואחר כך פסק הדמים לא קנה באותה הגביה עד שיגביה אחר שפסק, או ימשוך דבר שאין דרכו להגביה.

לפי דברים אלו נראה שבכל גמירות דעת מצד הקונה והמקנה, אין תוקף למכירה. משום כך כתבו המתנגדים למכירה:

ספר שיח השמיטה אסופת מכתבים ב:

והנה כידוע כי לפני כמאה שנים בעת דוחק גדול של פיקוח נפש היו מגדולי ישראל אשר התירו כהוראת שעה לסמוך על היתר מכירת הקרקע, אולם ברור כי בזמנינו הדבר פשוט וברור שגם המתירים לא נתכוונו להתיר לעת כזאת, **ואין שום גמירות דעת במכירה זו**, והנותן יד לעשות 'היתר מכירה' נותן יד לעקור המצוה.

אולם, הגרא"ה קוק סבר שדי בכך שגומר בדעתו למכור בכדי להציל עצמו מאיסור:

מבוא לשבת הארץ יג, אגרות הראיה א שיב:

העיקר הוא כאמור דלא שייך כלל כאן 'לא סמכא דעתיה', דעל מה שהוא בא לקנות, דהיינו שתחשב שלו לענין הפקעת דין שביעית, על זה ודאי סמכא דעתיה וניחא ליה לישראל להקנות ולנכרי לקנות בכחאי גוונא... (i) **ניחא לישראל לאפקועי האיסור** ומשום הכי גמרו ומקנו.

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל.
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"פ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: רב"ט במיל"ר רועי אלמלם, טור"ר נועם שאול.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות:
bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת
ההלכה יומית לחיילים בוואצאפ וקבלת דפי 'והגית בו'
(קבוצה שקטה), סרקו את הקוד:

